

JOGI FÓRUM PUBLIKÁCIÓ

Dr. Boros Réka:

A különösen védett tanú a magyar büntetőeljárásban

1. A tanúvédelem

A Be. 95. §-a szerint: „A tanú életének és testi épségének vagy személyes szabadságának védelme, valamint annak érdekében, hogy a tanú a vallomástételi kötelezettségének eleget tegyen és a vallomását megfélemlítés nélkül tegye meg, a tanút e törvényben meghatározottak szerint védelemben kell részesíteni.”

A meghatározás kettős célt jelöl meg. Egyrészt a tanúvallomás kapcsán fogalmazza meg, hogy a tanút olyan helyzetbe kell hozni, hogy hajlandó legyen vallomást tenni, és vallomása megtételében ne befolyásolhassák olyan körülmények, melyek esetleg ahhoz vezethetnek, hogy vallomása tartalmilag nem lesz teljes vagy hiteles.

Másrészt, amennyiben a tanú ebbéli kötelezettségének teljesítése kapcsán veszélyhelyzetbe kerül, őt az eljárás bármely szakaszában védelem illeti meg, vonatkoztatva mindezt a vallomástételt megelőző, a vallomás megtétele alatti és utáni időszakra egyaránt. A veszélyhelyzet nem kell, hogy valóban be is következzen, elég az is, hogy bekövetkezésének lehetősége fennáll. Egy kritérium van csupán, amelynek teljesülnie kell: a veszélyhelyzet, vagy annak lehetősége okozati összefüggésben álljon a tanúzási kötelezettség teljesítésével, ez legyen annak kiváltó oka. Amennyiben e feltételek fennállnak, a jogszabály szerint a tanút védelemben kell részesíteni.

1.1. A tanúvédelem elrendelésének alapja

A tanúvédelem elrendelése kapcsán felmerül a kérdés, hogy arra a tanú személyes nyilatkozata, vagy a hatóság álláspontja alapján kerülhet-e sor. A kettő ugyanis nem feltétlenül esik egybe. A kérdés másként megfogalmazva: megtagadható-e a tanúvédelem a tanútól, ha azt kéri, azaz alanyi

jogként fogható-e fel a tanúvédelemhez való jog, illetve elrendelhető-e a tanú védelme, ha azt nem kéri, sőt határozottan tiltakozik ellene?

A kérdés első felét vizsgálva: A tanú azért kéri a tanúvédelmet, mert fél. Amennyiben félelme alapos, és a hatóság elrendeli védelmét, a kérdés megoldottnak tekinthető. A helyzet akkor válik nehezebbé, amikor a tanú félelme nem tűnik alaposnak, esetleg egyértelműen téves helyzetfelismerésen alapul, erről azonban nyilvánvalóan nem győzhető meg. Ebben az esetben a hatóság előtt elméletileg két út állhat. Ha a kérelmet alaptalannak minősítve elutasítja, ez azon a tényen, hogy a tanú fél a vallomástétel következményeitől, mit sem változtat, viszont olyan helyzetet teremt, amelyben a tanú vagy egyszerűen nem lesz hajlandó vallomást tenni, vagy ha tesz is, az valószínűleg érdemi bizonyítékot nemigen fog szolgáltatni. Ha - bár a kérelem láthatóan alaptalan - az eljárás eredményes lefolytatása érdekében a tanú védelmét elrendeli, annak egyes formái egyben a védelem jogainak korlátait is jelentik, így könnyen szembe kerülhet az Emberi Jogok Európai Egyezségokmánya 6. cikkében megfogalmazott fair eljárás követelményével, valamint az ezt konkretizáló ajánlásokkal, amelyek világosan rögzítik azt a követelményt, hogy a tanúk és a terheltek jogai közötti kényes egyensúlyt mindenféleképpen fenn kell tartani.

Ami a kérdés második felét illeti: Előállhat az a - nem túl szerencsés - helyzet is, hogy a tanú nem fél és nem is kér védelmet, mivel nem tudja, hogy komoly oka lehetne a félelemre és a védelemre, azonban az eljáró hatóság rendelkezik olyan információkkal amelyek azt támasztják alá, hogy tanúvédelmi intézkedések alkalmazására van szükség. Sajátos a helyzet, hiszen a tanú mindenféle védelem nélkül is befolyástól mentes vallomást tudna tenni, mert nincs tisztában ennek lehetséges következményeivel. Ebben az esetben a tanúvédelmet - akár a tanú akarata ellenére is - el kell rendelni.

A tanúvédelem elrendelésének indokoltságát az objektív tények és az ezekből levonható következtetések alapján kell megítélni, azonban minden esetben arra kell törekedni, hogy ennek eredményeképp a hatóság intézkedése és az érintett tanú személyes szubjektív érzete egymással összhangba kerüljön.¹

¹ Dr. Varga Zoltán: A tanúvédelem - Magyar Jog 2001/5. szám 269. oldal

2. A különösen védett tanú

A különösen védett tanú megjelenése a büntetőeljárásban alaposan megbolygatta az addig stabilnak tűnő egyensúlyt az egymással szembenálló érdekek között.

Miközben jogosnak fogadjuk el a tanú igényét arra, hogy tanúzási kötelezettségének teljesíthetősége érdekében személyes biztonsága akár olyan módon is garantált legyen, hogy ő maga az eljárásban mindvégig ismeretlenül marad, nem feledkezhetünk meg a terhelt és a védelem jogosítványainak tiszteletben tartásáról sem. Márpedig alapvető összefüggés, hogy minél jobban védjük a tanút, annál jobban csorbulnak a védelem jogai.

E jogintézmény kapcsán sérül a korábban feltétel nélkül érvényesülő alapelv, a közvetlenség elve is. A tanú ugyanis különösen védetté nyilvánítása által nemcsak a terhelti oldal számára válik hozzáférhetetlenné, de bizonyos szempontból az ügyben érdemi döntést meghozni hivatott bíróság előtt is rejtve marad.

Ezek az ellentmondások feloldhatatlannak tűnnek, egyetlen megoldási lehetőség az egymásnak feszülő érdekek közötti olyan egyensúly megteremtése, amely mind a hazai jogszabályoknak, mind a fair eljárás nemzetközileg támasztott követelményeinek, mind ehhez kapcsolódóan az emberi jogi ítélkezési gyakorlatnak megfelel.

2.1. A különösen védett tanúra vonatkozó eljárásjogi szabályok

2.1.1. Különösen védetté nyilvánítás feltételei

A Be. nem határozza meg a különösen védett tanú definícióját, azonban részletes szabályokat ad arra vonatkozóan, hogy a tanú különösen védetté nyilvánítására milyen kritériumok együttes teljesülése esetén kerülhet sor.

A Be. 97. §-a szerint „különösen védetté nyilvánítható a tanú, ha

- a) vallomása kiemelkedő súlyú ügy lényeges körülményeire vonatkozik,

- b) a vallomásától várható bizonyíték mással nem pótolható,
- c) személye, tartózkodási helye, valamint az, hogy az ügyész, illetve a nyomozó hatóság tanúként kívánja kihallgatni, a terhelt és a védő előtt nem ismert,
- d) személyének felfedése esetén a tanú vagy hozzátartozója élete, testi épsége vagy személyes szabadsága súlyos fenyegetésnek lenne kitéve.”

A fenti négy feltétel konjunktív, a különösen védetté nyilvánítás valamennyi feltétel egyidejű fennállása esetén is csak az eljáró hatóság mérlegelésétől függő lehetőség.

Az a) és a b) pontban meghatározott feltételek a tanú vallomásával szembeni követelmények. A törvény nem határozza meg, mi minősül e törvényhely alkalmazásában *kiemelkedő súlyú ügynek*, ebből kifolyólag ennek eldöntése is az eljáró bíró mérlegelési jogkörébe tartozik. Mindenképpen ide tartoznak a súlyosabban minősülő, magasabb büntetési tétellel fenyegetett bűncselekmények, azonban hangsúlyozni kell, hogy önmagában a büntetési tétel nem szolgálhat eligazításul. A kiemelkedő súly megállapításához alapul szolgálhatnak egyéb, a cselekményhez kötődő jellemzők is, úgy mint az elkövetés módja, indítéka. Egyes bűncselekmények kapcsán e feltétel mindig fennáll, ilyeneknek tekinthető a szervezett bűnözés, a terrorizmus, a kábítószerrel kapcsolatos bűnözés. Nem közömbös a gyanúsított, illetve a sértett személyének vizsgálata sem (pl. pedofília).

A vallomásnak az ügy *lényeges körülményeire* kell vonatkoznia. Ennek vizsgálata fokozott körültekintést igényel, hiszen a különösen védetté nyilvánításról való döntés megelőzi a tanú kihallgatását. Lényegesnek tekintendők azok a körülmények, amelyek a bűnösség megállapítását vagy a büntetés kiszabását jelentősen befolyásolhatják.² A „lényeges körülmények” kitétel értelmezhető mind anyagi, mind eljárásjogi szempontból. Anyagi jogi szempontból mindazon körülmények ide tartoznak, amelyek elvezethetnek a terhelt büntetőjogi felelősségének megállapításához. Eljárásjogi tekintetben e körbe tartoznak azok a tények, amelyek a bizonyítást, a cselekmény, illetve az elkövető felderítését előmozdítják.

Ugyanígy nem egyszerű annak megítélése, hogy a tanú vallomásától várható bizonyíték mással pótolható-e. Itt szintén az a probléma merülhet fel, hogy e körülmény megítélésére is

² Büntetőeljárás jog - Kommentár a gyakorlat számára

értelemszerűen a tanú kihallgatása előtt kell sort keríteni. A tanú vallomása *mással nem pótolható*, ha vallomásának hiányában a tényállást nem, vagy csak rendkívüli nehézségek árán, az eljárás indokolatlan elhúzódásával lehetne tisztázni.³

Meg kell vizsgálni azt, hogy az adott tanúvallomást mivel lehet kiváltani, pótolni. Más tanú vallomása e körben csak akkor jöhet számításba, ha rá vonatkozóan a különösen védetté nyilvánítás kritériumai nem állnak fenn, mert pl. a c) pontban meghatározott adatok valamelyike az eljárásban résztvevő valamely terhelt, vagy védő előtt ismert. Ebben az esetben célszerűbb ennek a tanúnak a vallomását felhasználni, mivel így kiküszöbölhetők mindazok a problémák, melyeket a különösen védett tanú alkalmazása az eljárásjogi és emberi jogi alapelvek terén felvet. Más kérdés, hogy ezt a tanút is, amennyiben az szükségesnek látszik, nyilvánvalóan védelemben kell részesíteni.

Sajátos a helyzet akkor, ha a terhelt beismerő vallomást tesz, és ezt támasztaná alá a különösen védett tanú vallomása. A Be. 118. § (2) bekezdése szerint „a terhelt beismerése esetén - ha e törvény eltérően nem rendelkezik - meg kell szerezni az egyéb bizonyítékokat is”. De ha az egyéb bizonyíték kizárólag olyan tanú vallomásából származna, akit különösen védetté kellene nyilvánítani, erre nincs szükség, elegendő a terhelti beismerés, ebben az esetben a tanú vallomása a terhelt beismerő vallomásával pótolható.⁴

A Be. 97. § c) pontjában meghatározott feltétel jelentősen beszűkíti azt a kört, amelyben a különösen védetté nyilvánítás egyáltalán felmerülhet. Amennyiben a terhelt előtt a tanú személye, illetve tartózkodási helye ismert, a különösen védetté nyilvánítás értelemszerűen nem tudná betölteni rendeltetését, hiszen a tanú ezáltal könnyedén hozzáférhető a terhelt számára. Ilyen esetben más tanúvédelmi eszközhöz kell folyamodni.

Az viszont kérdéses, hogy hogyan ítéltető meg ebben az aspektusban a védő szerepe. Az emberi jogi dokumentumok a védelemhez való jog csorbításaként értékelik a tanú ilyen fajta elrejtését, melyet mindenféleképpen kompenzálni kell valamilyen módon. Ennek egyik lehetőségeként a védő bevonását szorgalmazzák a különösen védett tanú kihallgatásába, természetesen szigorú

³ Büntetőeljárás jog - Kommentár a gyakorlat számára

⁴ Dr. Varga Zoltán: A tanúvédelem - Magyar Jog 2001/5. szám 272. oldal

titoktartásra kötelezése mellett. A különösen védett tanú személyét egyébként a Be. 2002-ben történt módosítása előtt a tárgyaló bíró sem ismerte, a hatályos szabályozás szerint az általa bekért eredeti kihallgatási jegyzőkönyvből már ismeri.

A törvény megfogalmazása egyértelművé teszi, hogy ha a fenti adatok az eljárásban résztvevő bármely terhelt, illetve védője előtt ismertek, a különösen védetté nyilvánításra nincsen mód. Ezzel viszont eleve kizárja azt a lehetőséget, hogy az egyik terhelt és védője által indítványozott - e terheltet mentő, de a másikat terhelő - tanú különösen védett pozícióba kerülhessen.

A c) pontban meghatározott feltételek együtt értelmezendők. A tanú számára az teremt veszélyhelyzetet, ha a terhelti oldal előtt e minőségével összefüggésben válnak ismertté az itt meghatározott adatai, azaz, ha a terhelt be tudja azonosítani, tudja, hogy hol található meg, és egyben azt is tudja, hogy az ellene folyó büntetőeljárásban tanúként szerepel. Kérdés persze, hogy a hatóság honnan tudhatja bizonyosan, hogy ez a hármas feltétel teljesül-e, hiszen a terheltnek ez a kérdés értelemszerűen nem tehető fel, a tanú nyilatkozata pedig annak hatása alatt születik, hogy fél a terheltek általi felelősségrevonástól. A hatóság az eset összes körülménye alapján tudja e feltétel meglétét megítélni.

A tanú személyének ismerete nem feltétlenül jelenti azt, hogy a terhelt vagy védője a nevét is tudja. Elegendő az, hogy pl. gúnynev, vagy becenév alapján a személy egyértelműen beazonosítható. A tartózkodási hely ismerete a tanú valódi tartózkodási helyét kell, hogy jelentse, ahol adott esetben elérhető lehet. Ez nem mindig azonos annak hivatalosan bejegyzett lakó- illetve tartózkodási helyével, ebbe a körbe tartozhat pl. az őt fogva tartó büntetés-végrehajtási intézet is.

Az előző három pontban összefoglalt feltételek fennállásakor a különösen védetté nyilvánításra akkor kerülhet sor, ha a tanú személyének felfedése esetén a tanú, vagy hozzátartozója élete, testi épsége, vagy személyes szabadsága *súlyos fenyegetésnek lenne kitéve*. Ez a pont az alkalmazás körét annyiban kiterjeszti, hogy arra akkor is módot teremt, ha a tanú hozzátartozója lenne az ügygel kapcsolatban fenyegetésnek kitéve.

A *hozzátartozó* fogalmát a Btk. 137. § 6. pontja határozza meg, amelynek értelmében e körbe tartozik a tanú egyeneságbeli rokona és ennek házastársa, az örökbefogadó és a nevelőszülő, az örökbe fogadott és a nevelt gyermek, a testvér, a házastárs, az élettárs és a jegyes, a házastárs egyeneságbeli rokona és testvére, valamint a testvér házastársa. E személyek bármelyikének fenyegetettsége esetén az ebben a pontban írt feltétel megvalósul.

A *súlyos fenyegetés* értelmezésénél szintén a Btk. az irányadó, a 138. § szerint a fenyegetés olyan súlyos hátrány kilátásba helyezése, amely alkalmas arra, hogy a megfenyegetettben komoly félelmet keltsen. A fenyegetésnek a hatás kiváltására mind objektíve, mind szubjektíve alkalmasnak kell lennie. A fenyegetésnek természetesen nem kell megvalósulnia, elegendő, ha annak bekövetkezése reális lehetőség.

2.1.2. A tanú különösen védetté nyilvánítása

Szemben a zárt adatkezeléssel, melyet az a hatóság rendel el, amely előtt a büntetőeljárás adott szakasza folyik, a különösen védetté nyilvánítást a Be. a nyomozási bíró hatáskörébe utalja. A nyomozási bíró a vádirat benyújtása előtt látja el a törvény által a bíróság hatáskörébe utalt feladatokat. A perbíró és a nyomozási bíró személye olyannyira elválik egymástól, hogy a Be. 21. § (3) bekezdésének a) pontja értelmében a bíróság további eljárásából ki van zárva az, aki az ügyben nyomozási bíróként járt el.

A Be. 207. § (2) bekezdés d) pontja kimondja, hogy a nyomozási bíró dönt az ügyész indítványára a tanú különösen védetté nyilvánításáról. A gyakorlatban viszonylag ritkán fordul elő, hogy maga az ügyész észleli ennek szükségességét. Ha a nyomozó hatóság eljárása során úgy ítéli meg, hogy valamely tanú különösen védetté nyilvánítása lenne célszerű, előterjesztést tesz az ügyésznek, aki ezt követően indítványozza annak elrendelését. Nem lehetetlen azonban az sem, hogy maga a tanúként meghallgatni kívánt személy fordul ilyen kérelemmel az ügyészhez. A nyomozási bíró az indítványt elutasíthatja, vagy annak alapján a tanút különösen védetté nyilvánítja. Ennek során vizsgálnia kell a Be. 97. §-ában foglalt feltételek maradéktalan teljesülését, melyre vonatkozóan az ügyészi indítvány tartalma természetesen nem köti.

Az idézett szabályozás világossá teszi, hogy a tanú különösen védetté nyilvánítására csak a vádirat benyújtása *előtt* van mód. Ez a magyar szabályrendszer egyik legvitatottabb pontja, azonban a törvény egyértelműen fogalmaz. A kérdés csak az, hogy miért nincs erre lehetőség a tárgyalási szakban. Ezen a ponton a Be. szabályai és az Emberi Jogok Európai Egyezségokmánya között ellentét látható. Az Egyezségokmány 6. cikk 3/d. pontja szerint „minden bűncselekménnyel gyanúsított személynek joga van - legalább - arra, hogy ... kieszközhessen a mentő tanúk megidézését és kihallgatását ugyanolyan feltételek mellett, mint ahogy a vád tanúit megidézik, illetve kihallgatják”. A különösen védett tanúnak járó védelem mellett az eljárásba a tárgyalási szakban azonban már senkit nem lehet bevonni.

2.1.3. A különösen védett tanú kihallgatása

A Be. 234. § (1) bekezdése szerint a bizonyítás felvétele főszabályként tárgyaláson történik. Ennek az általános szabálynak az áttörése csak nagyon szűk körben lehetséges. Ebbe a körbe tartozik a különösen védett tanú kihallgatása.

A Be. 207. § (3) bekezdés szerint „a nyomozási bíró a vádirat benyújtása előtt az ügyész indítványára kihallgatja a különösen védett tanút... A tanú kihallgatásának indítványozását a tanú és az érdekében eljáró ügyvéd az ügyésznél kezdeményezheti”.

A nyomozási bíró jelen esetben tanúkihallgatást végez, tehát bizonyítási cselekményt folytat le, így a Be. 210. § (1) bekezdés f) pontja értelmében ülést kell tartania. Az ülés már magában különleges színtere a bizonyítási cselekmények elvégzésének, hiszen itt - szemben a tárgyalás teljes nyilvánosságával - eleve csak ügyfélnyilvánosság érvényesülhet, azaz a büntetőeljárás főszemélyei lehetnek jelen. A különösen védett tanú kihallgatása során azonban még az ügyfélnyilvánosság is csak korlátozottan érvényesülhet. A Be. 213. § (2) bekezdése szerint a nyomozási bírón, a jegyzőkönyvvezetőn és az ügyészen kívül csak a tanú érdekében eljáró ügyvéd, valamint szükség esetén a tolmács lehet jelen. A különösen védett tanú megjelenéséről a Be. 212. § (1) bekezdése értelmében az ügyész köteles gondoskodni.

A különösen védetté nyilvánításról való döntés és a különösen védett tanú kihallgatása elvileg elválhat egymástól, az első kérdésben való döntés akár ülésen kívül is meghozható. Amennyiben ez még nem történt meg, az ülésen a nyomozási bíró először az erre vonatkozó indítványról dönt. Amennyiben a tanú különösen védetté nyilvánítását elrendeli, és e végzése jogerőre is emelkedik, a fent említett korlátozott ügyfélnyilvánosság mellett lehetőleg azonnal lefolytatja a tanúkihallgatást.

A különösen védett tanú kihallgatása során a Be. és közvetve az Európa Tanács tagországi Miniszteri Bizottságának R (97) 13. számú ajánlása speciális feladatot ró a nyomozási bíróra. A különösen védett tanú különleges eljárásjogi pozíciójából fakadóan a tárgyaláson tanúként nem hallgatható ki. Ennek két súlyos következménye is van. Egyrészt a tárgyaló bíró a tanút nem látja, neki közvetlenül kérdéseket nem tehet fel, így a tanúvallomás azon körülményeiről, melyekről egyébként a közvetlenség elve mellett maga tud meggyőződni, pusztán közvetett információkkal rendelkezik. Másrészt a vádlott és a védelem sem kerül abba a helyzetbe, hogy a tanúhoz direkte kérdéseket intézhessen, erre csupán közvetetten, a nyomozási bíró ismételt bevonásával nyílik mód. Mindezek ellenére az eljárást úgy kell lefolytatni, hogy a tanú személyazonosságának ismeretlenül maradása mellett a vallomása - a tisztességes eljárás alapelveit is figyelembe véve - megfelelő bizonyító erővel rendelkező bizonyítási eszközként értékelhető legyen. Mindezek érdekében „a különösen védett tanú kihallgatása során a nyomozási bírónak fel kell tárnia, és szükség esetén a nyomozó hatóság közreműködésével vagy más módon ellenőriznie kell a tanú szavahihetőségét, tudomásának megbízható voltát, és azokat a körülményeket, amelyek vallomása hitelt érdemlőségét befolyásolhatják”. (Be. 213. § (2) bekezdés második fordulata) A szavahihetőség, a megbízhatóság és a hitelt érdemlőség vizsgálata ebben a helyzetben túlmutat annak feltárásán, hogy a tanú a terhelttel, a terhelttársakkal vagy a sértettel rokoni, vagy egyéb kapcsolatban áll-e, illetve hogy más okból érdekelt vagy elfogult-e. Az általános tanúkihallgatási eljáráshoz képest némiképp eltérő a tanú pszichikai helyzete is. Nem lehet a vallomás felvételekor figyelmen kívül hagyni azt a körülményt, hogy a tanú fél, hiszen ezért kért tanúvédelmet, illetve azt fenyegetett helyzetére tekintettel rendelték el. Mindezeknek a szempontoknak az együttes értékelése a nyomozási bíró feladata.

Összegezve a fenti követelményeket: „... a nyomozási bírónak a különösen védett tanú vallomásának felvételekor sokkal „inkvizitóriusabb” hozzáállást indokolt tanúsítania, mint egy „normál” tanúkihallgatás során. A különösen védett tanú vallomásának felhasználása, az a körülmény, hogy a különösen védett tanú a tárgyaláson nem vethető alá a védelem közvetlen kérdéseinek, fokozott garanciákat igényel: a nyomozási bírónak a bírói bizonyosság szintjére kell emelnie, hogy a különösen védett tanú vallomása hihető, és az az eljárás egyéb adataival összhangban van”⁵

2.1.4. A tanúkihallgatásról készült jegyzőkönyv illetve jegyzőkönyv-kivonat további útja

A különösen védett tanú kihallgatásáról jegyzőkönyv készül, melyben az elhangzottakat olyan formában kell rögzíteni, hogy abból kétséget kizáróan kiderüljön, hogy a nyomozási bíró meggyőződött, illetve miként győződött meg a tanú szavahihetőségéről, ellenőrizte tudomásának megbízható voltát, a vallomás hitel-érdemlőségét, illetve mindent, amiről e kérdések kapcsán tudomást szerzett. Az eredeti jegyzőkönyv mellett a nyomozási bíró köteles gondoskodni egy olyan jegyzőkönyvi kivonat elkészítéséről, amely a fenti adatokat, illetve a tanú vallomását a lehető legteljesebben, de olyan formában tartalmazza, hogy annak semelyik része ne szolgálhasson alapul a tanú személyazonosságára, vagy tartózkodási helyére vonatkozó következtetések levonásához. A jegyzőkönyv és a jegyzőkönyv-kivonat elkészítésének mikéntje kulcsfontosságú abból a szempontból, hogy a vallomás a tárgyalási szakban betöltheti-e azt a szerepet, ami miatt a tanúvédelmi eljárást egyáltalán alkalmazták.

Az eredeti jegyzőkönyv és a jegyzőkönyv-kivonat további útja elválnak egymástól.

Az *eredeti jegyzőkönyvet* és a különösen védetté nyilvánítás tárgyában hozott határozatot a nyomozási bíró zártan kezeli egészen addig, míg azt a tárgyalás előkészítése során az eljáró tanács elnöke tőle be nem kéri. (Be. 268. § (2) bekezdés)

A Be. 2002. évben bekövetkezett módosítását megelőzően a jegyzőkönyv mindvégig a nyomozási bírónál maradt, a tárgyalást vezető bíró is csak a jegyzőkönyvről készült kivonat megismerésére volt jogosult. Ennek következményeként a bíró maga sem ismerte a különösen védett tanú személyét. Ez érdekes helyzetet teremthet, amennyiben pl. a védelem annak a személynek a tárgyalásra való

⁵ Büntetőeljárás jog - Kommentár a gyakorlat számára I. 601. oldal

megidézését indítványozza, akit egyébként a nyomozati szakban különösen védetté nyilvánítottak, vallomása pedig már a tárgyalás anyagát képezi, azonban arról sem a bíró, sem a védelem nem tud...

A 2002. évi Be-módosítás óta az eredeti jegyzőkönyv a tárgyaló bíróhoz kerül, így innentől fogva a különösen védett tanú személye előtte ismertté válik. Ez sem oldja meg azonban azt az anomáliát, amikor a terhelt, vagy védője éppen annak a személynek a tanúként való kihallgatására tesz indítványt, akinek a vallomását, mint különösen védett tanú vallomását a bíróság már a tárgyalás anyagává tette. Ilyenkor az eljáró bíró előtt nem nagyon van más út, mint az indítvány elutasítása arra tekintettel, hogy az adott személy kihallgatása szükségtelen. Ez viszont adott helyzetben akár arra is alkalmas lehet, hogy gyanút ébresszen a terheltben a különösen védett tanú személyét illetően.

A *jegyzőkönyv-kivonat*ot az ügyész részére kell átadni, aki azt a vádirat benyújtásáig elkülönítve, zártan kezeli. A zárt kezelés mellett a nyomozó hatóság tagjai természetesen megismerhetik, ellenkező esetben a vallomást nem lehetne a bizonyítékok körébe beépíteni, egyes ehhez kapcsolódó feladatainak a hatóság nem tudna eleget tenni.

A Be. sokat vitatott 219. § (4) bekezdése szerint „Ha az ügyész a különösen védett tanú vallomását a bírósági eljárásban bizonyítékként kívánja felhasználni, a különösen védetté nyilvánított tanú kihallgatásáról készült jegyzőkönyv-kivonatot csatolja a vádemelés alapjául szolgáló iratokhoz, a gyanúsítottat és a védőt erről, valamint a csatolt irat megtekintésének lehetőségéről értesíti”.

A jegyzőkönyv-kivonat további útja tehát, hogy a vádemelés előtt az iratok közé lefűzik, ezt követően mindvégig az iratok részeként kezelendő, megtörténik az iratismertetés, majd a vádemelés.

Az idézett törvényhely azonban egyéb szempontból vet fel elvi kérdéseket. Vajon a „*ha az ügyész a különösen védett tanú vallomását a bírósági eljárásban bizonyítékként kívánja felhasználni*” megfogalmazás valóban arra utal, hogy ennek eldöntése az ügyész diszkrecionális jogkörébe

tartozna? Ha ezt elfogadjuk, azzal együtt jóváhagyjuk az alábbi helyzetet is: Amennyiben az ügyész a vallomást mégsem kívánja felhasználni, akkor a nyomozás során született egy tanúvallomás, melyről a nyomozási bírón és az ügyészen kívül senki nem tud, annak nemhogy a tartalmáról, de a létéről sem szerez tudomást a védelem és az ügyben érdemi döntést hozó bíró sem. A vallomás tartalma lehet, hogy a vádat nem támasztja alá, de az eljárás más szereplői számára, vagy további körülmények tisztázása szempontjából fontos lehet. Az sem világos, hogy ilyen esetben mi történik a különösen védett tanúval, akinek e státusza attól, hogy vallomását az ügyész nem kívánta felhasználni, még nem szűnik meg, tehát az ebből fakadó eljárásjogi helyzete változatlanul fennáll. Így -ugyan erről rajta kívül senki nem tud - a tárgyalásra tanúként nem idézhető, rendes tanúkénti kihallgatására nincs mód. Mivel azonban különösen védett tanúi pozíciója mindenki előtt ismeretlen, hozzá a nyomozási bíró által sem lehet kérdéseket feltenni.

Az iratok közé becsatolt jegyzőkönyv-kivonat megtekintésének lehetőségéről a vádlott és a védő értesítést kap. Ez az a pillanat, amikor a védelem tudomást szerez arról, hogy az ügyben különösen védett tanú szerepel. Mint arról már a különösen védetté nyilvánítás törvényi feltételeinek tárgyalásakor szó esett, a hatályos magyar szabályozás semmilyen formában nem teszi lehetővé a védő bevonását a különösen védett tanú kihallgatásába. Ennek eredménye ez az - az emberi jogi dokumentumok által egyáltalán nem helyeselt - helyzet, hogy a védelem csupán közvetlenül a vádemelés előtt kap lehetőséget arra, hogy megismerhesse a különösen védett tanú vallomását, de jogosítványa az eljárás e pontján is csupán a vallomás tartalmának megismerésére terjed ki.

2.1.5. A különösen védett tanú a tárgyalás előkészítése során

A Be. 219. § (4) bekezdésének ismeretében kissé nehezen értelmezhető a tárgyalás előkészítése során a tanács elnökének a Be. 263. § (3) bekezdésébe foglalt azon kötelezettsége, hogy a vádirat kézbesítésével egyidejűleg közölje a vádlottal és védőjével, hogy az ügyben bizonyítási eszközként különösen védett tanú vallomása szerepel, valamint figyelmeztesse őket az erről készült jegyzőkönyv-kivonat megtekintésének lehetőségére, hiszen az erről való tájékoztatás és az iratismertetés a vádemelést megelőzően már megtörtént. A tanács elnöke ezzel egyidejűleg figyelmezteti a vádlottat és védőjét arra is, hogy a tanúvallomás tartalmának ismeretében a

különösen védett tanúhoz írásban kérdések feltevését indítványozhatják, valamint indítványozhatják a tanú különösen védetté nyilvánításának megszüntetését is. (Be. 263. § (3) bekezdés)

A védelem ebben az eljárási szakaszban korlátozott jogot kap a tanú kérdezésére. Kérdéseit indítvány formájában kell benyújtania az eljáró tanács elnökéhez, aki - amennyiben azok tartalmilag megfelelőnek mutatkoznak - továbbítja azokat a kihallgatást foganatosító nyomozási bírónak. A kérdésfeltevés tartalmi korlátja, hogy az nem irányulhat közvetlenül a különösen védett tanú személyének és tartózkodási helyének felfedésére.

Mint arról már korábban szó esett, a hatályos jogszabályok szerint a tárgyalás előkészítése során a tanács elnöke a nyomozási bírótól beszerzi a különösen védett tanú kihallgatásáról készült eredeti jegyzőkönyvet, valamint birtokába kerül a különösen védetté nyilvánítás tárgyában született határozat is. Miután a különösen védett tanú a tárgyalásra nem idézhető, így a tárgyaló bírónak a vallomás megismerését követően felmerülő esetleges kérdései is csak a tanú nyomozási bíró által megismételt kihallgatása alkalmával nyerhetnek megválaszolást.

Eljárásjogi szempontból sajátos helyzet, hogy a különösen védett tanú esetleges ismételt kihallgatása során a nyomozási bíró a nyomozati szak lezárulását követően több ponton - így a tárgyalás előkészítésének szakaszában is - bekapcsolódik az eljárásba. Mivel a különösen védett tanú kihallgatására csak a nyomozási bíró jogosult, így a vádlott és védője által feltenni indítványozott, valamint az eljáró tanács elnöke által feltett kérdések vonatkozásában való kihallgatást is az ő feladatává teszi a törvény. Ebben az esetben a tanács elnöke az általa beszerzett eredeti jegyzőkönyvet és a különösen védetté nyilvánításról szóló határozatot a kérdésekkel együtt a nyomozási bírónak visszaküldi, és a tanú ismételt kihallgatását rendeli el. A megismételt kihallgatás a nyomozati szakban történt kihallgatással azonos szabályok szerint történik. (Be. 268. §. (4) bekezdés)

Amennyiben a védelem a tanú különösen védetté nyilvánításának megszüntetését indítványozza, előkészítő ülés tartása szükséges. (Be. 272. § (2) bekezdés c) pont) A védelem a tárgyalás előkészítése során jogosult a különösen védett tanú beazonosítására is, amely történhet a tanú

megnevezésével, de elegendő az is, ha a tanú személyét más módon, de kétséget kizáróan azonosítja. Ennek eljárási következménye kétirányú. Egyrészt a bíróság a tanú különösen védetté nyilvánítását megszünteti, amelynek eredményeképpen a tanú az eljárás további szakaszában már megidézhető, tárgyaláson kihallgatható. (Megemlítendő, hogy a különösen védett tanúi státusz megszűnésének a Be. más módját nem is említi.) Másrészről viszont beazonosítása által vélhetően szorult helyzetbe kerül, hiszen a nyomozás során tett vallomása a terhelt előtt a jegyzőkönyv-kivonatból ismert, személye támadások kereszttüzébe kerülhet. Ez a magyarázata annak, hogy a Be. 272. § (8) bekezdésének utolsó fordulata a tanács elnökének kifejezetten feladatává teszi a tanú további védelméről való gondoskodást.

2.1.6. A különösen védett tanú eljárásjogi helyzete a tárgyalás során

A Be. 294. §-a szerint: „A különösen védett tanú a tárgyaláson nem hallgatható ki.” Vallomása az okiratokra vonatkozó szabályoknak megfelelően használható fel. Amennyiben a vallomásból nyert bizonyítékok kapcsán akár az ügyész részéről, akár a vádlott, vagy védője oldaláról kérdések adódnak, azokat indítvány formájában van lehetőségük feltenni. Ilyen tárgyú indítvány esetén, valamint ha az eljáró bíró kíván a tanúnak kérdést feltenni, ugyanaz az eljárás, mint hasonló helyzetben a tárgyalás előkészítése során. Ezen a ponton a nyomozási bíró ismételten aktív közreműködője lesz a bírósági tárgyalásnak, a különösen védett tanút a bizonyítás kiegészítése körében - korábbiakkal azonos eljárási szabályok szerint - ismételten kihallgatja.

Ezen a ponton érdemes elgondolkodni arról, hogy vajon miért korlátozza a törvény a különösen védetté nyilvánítást és ezáltal a különösen védett tanú eljárásba való bekapcsolódásának lehetőségét kizárólag a vádemelést megelőző időszakra. Látható, hogy a tárgyalás során akár több alkalommal is mód van arra, hogy az egyébként valóban a nyomozati szakban tevékenykedő nyomozási bíró az eljárásba újra bekapcsolódjon, és a különösen védett tanú kihallgatását lefolytassa. Ennek analógiájára akár az is megvalósítható lehetne, hogy a tárgyalási szakban a bizonyítási eljárás előrehaladtával esetleg felmerülő új tanú a különösen védett tanút megillető védelem mellett a nyomozási bíró előtt tehesen vallomást.

Ebben a szakaszban szintén nyitva áll a vádlotti oldal előtt a különösen védett tanú beazonosításának lehetősége (Be. 305. § (4) bekezdés), melynek következménye a tárgyalás előkészítése során történő beazonosítással azonos.

3. Alapvető szintű konfliktusok

3.1. A különösen védett tanú és a közvetlenség elve

A közvetlenség elve a büntetőeljárásban azt jelenti, hogy a bíróság ügydöntő határozatát az általa közvetlenül megvizsgált bizonyítékok alapján hozza meg. A különösen védett tanú intézményének legnagyobb problémáját ezzel az alapelvvel való ütközése okozza.

A konfliktus abból adódik, hogy a különösen védetté nyilvánított tanú - az imént kifejtettek szerint - a tárgyalásra nem idézhető, vallomása okirati bizonyítékként vonható a bizonyítékok értékelése körébe.

A bíróság tárgyalása a közvetlenség elvén nyugszik, olyan empirikus megismerési folyamat, melynek során a bizonyítékok valamennyi fél jelenlétében kerülnek előterjesztésre. A tanúkihallgatás ennek a folyamatnak különösen érzékeny pontja abból a szempontból, hogy az eljáró bíró szeme előtt válhatnak ki egyes feltett kérdések olyan - esetleg nem várt - reakciókat, melyek a bizonyítás további irányát, az ügydöntő határozat meghozatalához vezető meggyőződés kialakulását nagy mértékben befolyásolhatják. Ismert jelenség, amikor a tanú nyomozati vallomását, melyet egyébként az eljáró nyomozó szerv tagjai eljárásjogi tekintetben kifogástalanul vettek fel, és ami a nyomozás addigi adataival minden tekintetben logikailag egységet mutatott, a bírósági tárgyaláson történtek hatására már nem tartja fenn. Ha emiatt a bizonyítékok addigi láncolatának egysége megbomlik, óriási jelentősége van az okok azonnali tisztázásának. Ilyenkor a terhelt vagy a tanú e váratlan helyzetre való - akár verbális, akár csak a viselkedésében mutatkozó -

reakcióinak nagyon nagy jelentősége lehet. Ezek észlelésére értelemszerűen csak a közvetlenség elvének maradéktalan érvényesülése mellett van mód.

Ezzel szemben a tanúvédelemhez fűződő többoldalú érdekek indokoltá tették, hogy a különösen védett tanú bevezetésével ennek az eljárási alapelvnek az áttörése megtörténhessen. A különösen védett tanút a tárgyaláson kihallgatni nem lehet, az eljáró bíró helyett a nyomozási bíró hallgatja ki. Ez a megoldás, mely a tanú védelme érdekében szükséges, a közvetlenség elve vonatkozásában eléggé aggályosnak tűnik.

A nyomozás során a nyomozási bíró a tanút a nyomozás addigi állásának megfelelően, az addig keletkezett bizonyítékok összefüggésében hallgatja ki úgy, hogy esetleg még a cselekmény vádemelési minősítése sem bizonyos. Nehéz helyzetét csak fokozhatja, hogy a tanú nyilvánvalóan hatalmas pszichikai nyomás alatt áll. A motivációk mindenre kiterjedő tisztázása a vallomás bizonyítékként való felhasználása szempontjából meghatározó, viszont a nyomozás adatai alapján nem feltétlenül lehetséges. A vallomás hitelességének vizsgálata a nyomozási bírótól a bizonyítás addigi összefüggéseire való nagy rálátást igényel.

A különösen védett tanú kihallgatása a tárgyalási szakban is a nyomozási bíró kompetenciája. Kérdéses azonban, hogy az eljárásban egyébként már részt nem vevő nyomozási bírónak mennyire lehet rálátása pusztán a részére megküldött iratok alapján a bizonyítás állására, folyamatának lehetséges irányaira, a rendelkezésére álló adatok alapján mennyire van esélye felismerni és elválni az esetlegesen félrevezető szálakat. Kérdéses az is, hogy az eljáró bíró által feltenni rendelt kérdések kapcsán sikerül-e az adott kérdéskört olyan kimerítően körüljárnia, hogy az a tárgyaló bíróra olyan meggyőzően hasson, hogy az érdemi határozatot arra - más bizonyítékok együttes értékelésével - nyugodt lelkiismerettel alapíthassa.

Kiemelkedő jelentősége van e vonatkozásban is a kihallgatásról készült jegyzőkönyv felvételének. A nyomozási bírónak a kihallgatás fent említett valamennyi, csak általa észlelhető momentumát úgy kell visszaadnia, hogy az a tárgyalást vezető bíró számára az eljárási szabályok maradéktalan

betartásán túl az általa közvetlenül nem tapasztalható tényezőket - úgy mint a tanú szavahihetősége, tudomásának megbízható volta, a vallomás hitelt-érdemlősége - visszatükrözze.

A probléma súlyát elsősorban az adja, hogy a különösen védett tanú vallomása általában meghatározó bizonyíték az adott büntetőeljárásban. A tárgyaló bírónak meggyőződése kialakításában így egy olyan vallomásnak kell adott esetben kulcsfontosságot tulajdonítania, melyről közvetlen benyomások nem szerezhettek, és amelynek felhasználhatósága csupán a Be. garanciáin alapszik. Vitatható, hogy ezek az eljárási szabályok és a hozzájuk kapcsolódó gyakorlat tudják-e kompenzálni a közvetlen tapasztalás hiányát.

3.2. A különösen védett tanú jogai és a terhelt védelemhez való joga

A másik fő probléma a védelemhez való jog bizonyos elemeinek megvalósíthatatlansága.

A védelemhez való jog az Alkotmányban meghatározott alapvető jog. Az Alkotmány 57. §-ának (3) bekezdése szerint „A büntetőeljárás alá vont személyeket az eljárás minden szakaszában megilleti a védelem joga.”

A védelemhez való jog a nemzetközi dokumentumoknak is olyan alapköve, amely nélkül a tisztességes eljárás nem értelmezhető. Az Emberi Jogok Európai Egyezségokmánya 6. cikkének 3. pontja szerint:

„Minden bűncselekménnyel gyanúsított személynek joga van - legalább - arra, hogy

b) rendelkezzen a védekezésének előkészítéséhez szükséges idővel és eszközökkel;

c) személyesen, vagy az általa választott védő segítségével védekezhessen, és ha nem állnak rendelkezésére eszközök védő díjazására, amennyiben az igazságszolgáltatás érdekei ezt követelik meg, hivatalból és ingyenesen rendeljenek ki számára ügyvédet;

d) kérdéseket intézzen vagy intéztessen a vád tanúihoz és kieszaközölhesse a mentő tanúk megidézését és kihallgatását ugyanolyan feltételek mellett, mint ahogyan a vád tanúit megidézik.”

Az Emberi Jogok Európai Bírósága e jogot csak bizonyos egészen szűk és szigorú jogi garanciákkal körülbástyázott körben engedi korlátozni, egyebekben kiterjesztően értelmezi. Több ítéletében

alaptételként szögezi le: „A Bíróság állandó esetjogának megfelelően a bizonyítékot általában a vádlott jelenlétében nyilvános tárgyaláson kell előterjeszteni, a kétoldalú érvek tükrében. Ez alól csak a védekezés jogának messzemenő figyelembevételével lehetnek kivételek.”⁶ Az ítélkezési gyakorlat szerint ennek szerves részét kell, hogy képezze a tanú személyes kikérdezésének lehetősége, és a vallomás tartalmának és hitelességének kétségbe vonhatósága.

A magyar szabályozás ezen a téren nem igazán feleltethető meg az európai elvárásoknak.

A tanú különösen védetté nyilvánításának feltételei között szerepel, hogy személyének és elérhetőségének a terhelt védője előtt is ismeretlennek kell lennie és maradnia. A tanú kihallgatásán csak korlátozott ügyfélnyilvánosság érvényesül, azon nemcsak a terhelt, de a védő sem vehet részt, így a tanú védő általi személyes kikérdezésére semmilyen formában nincs mód. A vallomás létéről a védelem a nyomozati szak legvégén, a vádemelést megelőző iratismertetést megelőzően szerez tudomást, addig az abban foglaltak ellen védekezési stratégiát kidolgozni nem tud. (Ebben az összefüggésben is lényeges megemlíteni, hogy a különösen védett tanú vallomása általában az ügy eldöntésében kiemelkedő szerepet játszik.)

A védelmet a tárgyalás előkészítése során, majd a bizonyítás eredményéhez képest a tárgyaláson is csak az a jogosítvány illeti meg, hogy a tanúhoz kérdések feltevését indítványozza. A kérdések, melyeknek tartalma a jogintézmény rendeltetésének megfelelően eleve behatárolt, az eljáró tanács elnökének szűrőjén keresztül juthatnak el a nyomozási bíróhoz. Felmerülhet a kérdés, vajon mennyire felel meg az emberi jogi előírásoknak az a gyakorlat, hogy a védelem által a különösen védett tanúhoz feltenni indítványozott kérdések engedélyezése minden további törvényi szempont előírása nélkül kizárólag az eljáró bíró mérlegelési jogköre.⁷ A nyomozási bíró a tanút e vonatkozásban ismételten kihallgatja. Mivel a kihallgatás szabályai megegyeznek a vádemelést megelőző kihallgatásával, azon a védő ismét nem vehet részt.

Hátrányosan érintheti a védelmet az is, hogy egyes bizonyítási eljárások lefolytatása a különösen védett tanú tekintetében csak korlátozottan kivitelezhető. A védelem az általa indítványozott

⁶ Lüdi Svájc elleni ügyében hozott ítélet összefoglalása (17/1991/269/340) - Bírósági Határozatok 1992/11. szám 877. oldal

⁷ Tóth Mihály: A magyar büntetőeljárás az Alkotmánybíróság és az európai emberi jogi ítélkezés tükrében - 106. oldal

kérdésben a tanúvallomás olyan pontját is vitathatja, melyben a tanú egy meghatározott szituációban általa észlelt dolgokról nyilatkozik. Lehetséges, hogy a kérdés tisztázása érdekében bizonyítási kísérlet elrendelése lenne célszerű, azonban ennek lefolytatása meglehetősen kockázatos lehet abból a szempontból, hogy mennyire biztosítható a tanú személyének titokban maradása.⁸

4. Összegzésül

Mindezt végiggondolva látható, hogy a tanú védelme, valamint a terhelt és védő eljárási jogai között az egyensúly megteremtése igen kényes kérdés. Ehhez a megfelelő jogszabályi háttér megteremtése önmagában igen kevés. A jogalkalmazás során kell olyan, a mai magyarországi viszonyok között megvalósítható gyakorlatot kialakítani, amely megfelel a magyar büntetőeljárás törvény szabályain túl az Emberi Jogok Európai Egyezségokmányában foglalt tisztességes eljárás követelményeinek is. Ebben a tekintetben nem hagyható figyelmen kívül az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélezési gyakorlata sem.

⁸ Kemény Gábor: Büntető eljárásjogunk tanúvédelemmel kapcsolatos módosításai, a bennük rejlő lehetőségek tükrében - Belügyi Szemle 2000/10. szám 91. oldal